

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ

Γ' ΤΑΞΗΣ ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΚΑΙ Δ' ΤΑΞΗΣ ΕΣΠΕΡΙΝΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΤΕΤΑΡΤΗ 17 ΙΟΥΝΙΟΥ 2020

ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ:

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΘΕΜΑΤΩΝ

Α. ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Αριστοτέλης, Ηθικά Νικομάχεια Β1, 5-7, Β6, 9-10

A1.

1. Λάθος
2. Σωστό
3. Σωστό
4. Λάθος
5. Λάθος

B1.

Στο χωρίο *Μαρτυρεῖ δέ καί ... ἀγαθοί ἢ κακοί*, ο Αριστοτέλης χρησιμοποιώντας ένα επιχείρημα από το χώρο της πολιτικής, προβάλλει τον εθισμό σε ηθικές πράξεις ως τον κυριότερο τρόπο απόκτησης της ηθικής αρετής. Βασική, λοιπόν, επιδίωξη των νομοθετών είναι να κάνουν τους πολίτες ενάρετους μέσω του εθισμού. Ένας από τους εκφραστικούς τρόπους που χρησιμοποιεί ο Αριστοτέλης για να στηρίξει το επιχείρημά του είναι η επανάληψη. Συγκεκριμένα, στη φράση *οἱ γὰρ νομοθέται ... ἁμαρτάνουσιν*, η έννοια του εθισμού υπάρχει στη μετοχή *ἐθίζοντες* και επαναλαμβάνεται στην αντωνυμία *αὐτό*. Στη συνέχεια, η χρήση του επιρρήματος *Ἔτι*, που έχει προσθετική σημασία, προβάλλει πάλι τη σημασία του εθισμού για την απόκτηση της ηθικής αρετής. Ο φιλόσοφος χρησιμοποιεί, επίσης, την επανάληψη στη φράση *ἐκ τῶν αὐτῶν καί διὰ τῶν αὐτῶν*, με την οποία τονίζει ότι ο εθισμός αποτελεί το μέσο και την αιτία δημιουργίας και καταστροφής κάθε αρετής.

Στη συνέχεια, ο Αριστοτέλης αξιοποιεί τη μέθοδο της αναλογίας στη φράση *ὁμοίως δέ καί τέχνη*, για να παραλληλίσει την τρόπο απόκτησης της αρετής με τον τρόπο απόκτησης μιας τέχνης. Ενισχύει αυτή τη θέση φέρνοντας παραδείγματα από τις τέχνες, τον κιθαριστή και τον οικοδόμο. Το νέο και ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο εδώ είναι το *εὖ* και το *κακῶς* (*ἐκ μὲν γάρ τοῦ εὖ οἰκοδομεῖν ἀγαθοί οἰκοδόμοι ἔσονται, ἐκ δέ τοῦ κακῶς κακοί*), προκειμένου ο Αριστοτέλης να αποδείξει ότι ο εθισμός είναι είτε θετικός είτε αρνητικός.

B2.

Ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί ένα υποθετικό συλλογισμό, προκειμένου να αποδείξει ότι η αρετή αποβλέπει στη μεσότητα. Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι αν η επιστήμη/τέχνη αποβλέπει στη μεσότητα και (αν) η αρετή είναι ανώτερη και ακριβέστερη από την επιστήμη/τέχνη, τότε και η αρετή θα αποβλέπει στη μεσότητα.

Αξίζει να σημειώσουμε ότι η υποθετική διατύπωση των προκείμενων προτάσεων και η χρήση της δυνητικής ευκτικής στο συμπέρασμα (*τοῦ μέσου ἂν εἴη στοχαστική*) ταιριάζουν στο επιστημονικό ήθος του Αριστοτέλη και υποδηλώνουν μετριοπάθεια και διαλλακτικότητα.

Χρειάζεται εδώ να επισημάνουμε ότι οι όροι *ἐπιστήμη* και *τέχνη* έχουν σχεδόν το ίδιο σημασιολογικό περιεχόμενο, γι' αυτό χρησιμοποιούνται εναλλακτικά. Προκειμένου να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η αρετή έχει στόχο τη μεσότητα, συγκρίνει την αρετή με την τέχνη –εδώ, η τέχνη ταυτίζεται με την επιστήμη. Διαπιστώνει ότι έχουν ένα κοινό γνώρισμα αλλά και διαφορές. Το κοινό τους γνώρισμα είναι ότι και οι δύο έχουν τη δυνατότητα να δημιουργούν μορφές. Η διαφορά τους έγκειται σε τι δίνει μορφή η καθεμία: η τέχνη μορφοποιεί το υλικό της και η αρετή δίνει μορφή στην προσωπικότητα του ανθρώπου. Ο Αριστοτέλης προσπαθεί να ιεραρχήσει τις δύο αυτές έννοιες. Η αρετή είναι ανώτερη από την τέχνη, γιατί μορφοποιεί στην ουσία του τον άνθρωπο.

Ο Αριστοτέλης τεκμηριώνει τη σχετική με την επιστήμη/τέχνη μεσότητα, περιγράφοντας το τέλειο έργο. Είναι αυτό που δεν επιδέχεται προσθήκη ή αφαίρεση, επομένως δεν χαρακτηρίζεται ούτε από υπερβολή ούτε από έλλειψη, αλλά από μεσότητα. Η αρετή, αντίστοιχα, αποβλέπει στη μεσότητα, όπως εξάλλου αποδεικνύεται στη συνέχεια του κειμένου, εφόσον σχετίζεται με τα συναισθήματα και τις πράξεις, στα οποία παρατηρούνται η υπερβολή, η έλλειψη και η μεσότητα.

B3.

- α. Λάθος
- β. Λάθος
- γ. Λάθος
- δ. Λάθος
- ε. Σωστό

B4.

θέμα: νομοθέτου

συνήθεια: έθιζοντες

ψυχοφθόρος: φθείρεται

ανούσιος: έστιν

ανεκτός: είχεν

αβλεψία: βλέπουσα

ασωτία: σφζούσης

άρρητος: έπιλέγειν

αφαίρεση: άφελειν

βολίδα: υπερβολήν

B5.

Στο μεταφρασμένο απόσπασμα, ο Πρωταγόρας απαντά στον Σωκράτη, ο οποίος έχει εκφράσει την αμφιβολία του για το αν μπορεί να διδαχτεί η αρετή. Ο σοφιστής, λοιπόν, ισχυρίζεται ότι η αρετή διδάσκεται και, προκειμένου να το αποδείξει, καταφεύγει σε μια μακροσκελή υποθετική διατύπωση, η οποία καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι ενάρετοι άνδρες δεν μπορεί παρά να διδάσκουν

την αρετή στα παιδιά τους. Στον υποθετικό συλλογισμό που χρησιμοποιεί, επανέρχεται η έννοια της διδασκαλίας («πρέπει να τον διδάσκουμε», «ακόμα και μετά τη διδασκαλία», «αυτό δεν τους το διδάσκουν», «αυτό το θεωρούν διδακτό»). Σύμφωνα με τον Πρωταγόρα, λοιπόν, η αρετή είναι αποτέλεσμα διδασκαλίας, και μάλιστα ο σοφιστής αναφέρει, σε άλλα σημεία του έργου, και συγκεκριμένες μεθόδους της διαδικασίας αυτής: νουθεσία, τιμωρία, επιβράβευση, θυμός.

Ο Αριστοτέλης, από την άλλη, στα Ηθικά Νικομάχεια, υποστηρίζει ότι η κατάκτηση της ηθικής αρετής δεν είναι αποτέλεσμα της διδασκαλίας (όπως συμβαίνει με τη διανοητική αρετή) αλλά του εθισμού, δηλαδή της άσκησης σε ενάρετες πράξεις. Κατά τον Αριστοτέλη, η αρετή αποκτάται σταδιακά μέσω της τέλεσης ενάρετων πράξεων, μέχρι η τέλεση αυτή να γίνει συνειδητή, σταθερή, μόνιμη επιλογή του ανθρώπου. Παρόλα αυτά, και ο Αριστοτέλης αναγνωρίζει το ρόλο του δασκάλου στην κατάκτηση της αρετής, ένα ρόλο, όμως, διαφορετικό από αυτόν που του αποδίδει ο Πρωταγόρας. Ενώ, δηλαδή, κατά τον Πρωταγόρα, η αρετή είναι αποτέλεσμα διδασκαλίας, κατά τον Αριστοτέλη, ο δάσκαλος απλώς καθοδηγεί, επιβλέπει, ενδεχομένως τιμωρεί ή επιβραβεύει, όμως η αρετή δεν είναι αποτέλεσμα της διδασκαλίας αλλά της προσωπικής ενασχόλησης και άσκησης του ανθρώπου και προϋποθέτει την προαίρεσή του. Και οι δύο, επομένως, αναγνωρίζουν το ρόλο του δασκάλου αλλά του δίνουν διαφορετικό περιεχόμενο.

Γ. ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ξενοφών, Πόροι V, 11-13

Γ1.

Αν κάποιος με ρωτήσει «Αλήθεια, και αν κάποιος αδικεί την πόλη, λες ότι πρέπει να ασκούμε ειρηνική πολιτική και απέναντι σε αυτόν;», δεν μπορώ να το ισχυριστώ· αλλά περισσότερο (κυρίως) λέω ότι πολύ πιο γρήγορα θα τους εκδικηθούμε, αν δεν αδικούμε κανέναν· γιατί δεν θα έχουν κανένα σύμμαχο.

Γ2.

Το απόσπασμα ξεκινά με τον υποθετικό ισχυρισμό, τον οποίο θα μπορούσαν να προβάλουν κάποιοι, ότι ο πόλεμος είναι για την πόλη οικονομικά επικερδέστερος από την ειρήνη. Ο Ξενοφών απαντά στο επιχείρημα αυτό, προτείνοντας να κριθεί η ορθότητά του από την προηγούμενη εμπειρία. Αν λοιπόν, εξετάσουμε, λέει ο συγγραφέας, αυτά που έχουν συμβεί στο παρελθόν, θα διαπιστώσουμε ότι σε καιρό ειρήνης εισέρρεαν πολλά χρήματα στην πόλη, ενώ σε καιρό πολέμου όλα αυτά τα χρήματα δαπανήθηκαν για τις ανάγκες της πολεμικής προετοιμασίας και δράσης. Αλλά και στο παρόν επαληθεύεται ότι εξαιτίας του πολέμου πολλά από τα έσοδα της πόλης έχουν εκλείψει, ενώ, και όσα απομένουν, δαπανώνται σε διάφορες πολεμικές ανάγκες. Αντίθετα, από τη στιγμή που επικράτησε η ειρήνη στη θάλασσα, έχουν αυξηθεί τα έσοδα της πόλης και μάλιστα οι πολίτες έχουν τη δυνατότητα να αξιοποιήσουν τον πλούτο αυτόν όπως θέλουν, αφού δεν αναγκάζονται να τον διοχετεύσουν στην κάλυψη πιεστικών στρατιωτικών αναγκών. Ανακεφαλαιώνοντας, διαπιστώνουμε ότι, στο συγκεκριμένο χωρίο, ο Ξενοφών αναφέρεται αποκλειστικά στις οικονομικές συνέπειες του πολέμου και της ειρήνης.

Γ3.α.

έκλιπούσας: εξέλειπες

είσελθούσας: είσήεις, είσήεισθα

καταδαπανηθείσας: κατεδαπανῶ

β.

μᾶλλον: θετικός βαθμός: μάλα, υπερθετικός βαθμός: μάλιστα

θᾶττον: θετικός βαθμός: ταχέως / τάχα / ταχύ, υπερθετικός βαθμός: τάχιστα

γ.

τις: δοτική πληθυντικού: τισί(ν)

προσόδους: ονομαστική πληθυντικού: αἱ πρόσοδοι

πολίταις: κλητική ενικού: (ὦ) πολῖτα

Γ4.α.

ἢ **εἰρήνην**: δεύτερος όρος σύγκρισης, από το επίθετο συγκριτικού βαθμού κερδαλεώτερον, με πρώτο όρο τη λέξη *πόλεμον* και οι δύο λέξεις λειτουργούν ως υποκείμενα στο απαρέμφατο *εἶναι*.

ταῦτα: υποκείμενο στο ρήμα *ἂν κριθείη* (αττική σύνταξη).

τῶν προσόδων: γενική διαιρετική (ονοματικός ετερόπτωτος προσδιορισμός) στη λέξη *πολλάς*.

ἄγειν: τελικό απαρέμφατο, υποκείμενο στο απρόσωπο ρήμα *χρή*.

β.

ἀνενεχθέντα: κατηγορηματική μετοχή (η οποία λειτουργεί συντακτικώς ως κατηγορηματικός προσδιορισμός στο υποκείμενό της, και αντικείμενο του ρήματος εξάρτησης, *χρήματα*). Είναι κατηγορηματική, διότι εξαρτάται από το ρήμα *εὐρήσει*, το οποίο ανήκει στις κατηγορίες των ρημάτων που συντάσσονται με κατηγορηματική μετοχή (ρήματα εύρεσης, δείξης κ.λπ.).

γ.

Στον ευθύ λόγο: Ἄλλὰ μᾶλλον ἂν τιμωροῖμεθα αὐτούς, εἰ μηδένα ὑπάρχομεν ἀδικοῦντες. Προκειμένου να εκφράζει το αντίθετο του πραγματικού, παίρνει τη μορφή: Ἄλλὰ μᾶλλον ἂν ἐτιμωροῦμεθα αὐτούς, εἰ μηδένα ὑπῆρχομεν ἀδικοῦντες.